

О. Ю. Ілларіонов

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

О. Ю. Ілларіонов

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Наукова доповідь

Донецьк
Юго-Восток
2011

Научный доклад подготовлен в рамках темы НИР «Механизм государственного регулирования внешней торговли в условиях изменения ее международно-правового режима» (2011–2013 гг).

Рассмотрены исторический аспект хозяйственно-правового регулирования внешне-торговых отношений в угольной отрасли, современное состояние соответствующего законодательства, некоторые аспекты адаптации законодательства к требованиям Европейского Союза и Всемирной торговой организации, обращено внимание на применение отдельных положений ст. 12 Хозяйственного кодекса Украины относительно государственного влияния на внешнеторговые отношения в отрасли, выявлены проблемы и предложены пути их решения с целью повышения адекватности законодательства в условиях активизации внешнеторговых отношений.

Для представителей судебных, законодательных и исполнительных органов власти, научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов юридических специальностей высших учебных заведений.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту економіко-правових досліджень НАН України
(протокол № 7 від 23.09.2011 р.)*

Ілларіонов О. Ю.

І 44 Стан і перспективи правового регулювання зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі України : наукова доповідь / О. Ю. Ілларіонов ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. — Донецьк : Юго-Восток, 2011. — 33 с.

ISBN 978-966-374-662-3

Наукова доповідь підготовлена в рамках теми НДР «Механізм державного регулювання зовнішньої торгівлі в умовах змін її міжнародно-правового режиму» (2011–2013 рр.).

Розглянуто історичний аспект господарсько-правового регулювання зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі, сучасний стан відповідного законодавства, деякі аспекти адаптації законодавства до вимог Європейського Союзу і Світової організації торгівлі, звернуто увагу на застосування окремих положень ст. 12 Господарського кодексу України щодо державного впливу на зовнішньоторговельні відносини в галузі, виявлено проблеми та запропоновано шляхи їх вирішення з метою підвищення адекватності господарського законодавства за умов активізації зовнішньоторговельних відносин.

Для представників судових, законодавчих і виконавчих органів влади, наукових співробітників, викладачів, аспірантів і студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 339.52:622.33:346.54

ББК Х9(4УКР)303.147

ISBN 978-966-374-662-3

© О. Ю. Ілларіонов, 2011

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Історичні аспекти правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі	11
2. Сучасний стан правового забезпечення застосування засобів державного впливу на зовнішньоторговельні відносини у вугільній галузі	18
3. Орієнтири та перспективи модернізації правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі	24
Висновки	29

ВСТУП

Світова економічна криза і вступ України до Світової організації торгівлі дещо видозмінили не тільки внутрішні господарські зв'язки, а й зовнішні. Останні реформаторські ініціативи Кабінету Міністрів України і прийняті закони (див., наприклад, Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності»¹) лише посилюють зазначену тенденцію. Це також надає підстав стверджувати, що в середині 2011 р. започатковано суттєві реформи у вугільній галузі України, які направлені на зменшення навантаження на Державний бюджет України стосовно витрат на дотації та юридичне закріплення вугледобувних підприємств за фактичними власниками (інвесторами) державних підприємств, оминаючи механізми приватизації.

Значний дефіцит вугілля на внутрішньому ринку у 2007–2008 рр. змінився різким затоварюванням ринку вже на початку 2009 р. Суттєве зменшення попиту і одночасне збереження виробництва вугільної продукції в першій половині 2009 р. майже на рівні першої половини 2008 р. — піку споживання, призвело до формування надмірної пропозиції на ринку (за оперативними даними, видобуток вугілля скоротився лише на 9,1 % порівняно з 2008 р.). А фіксована ціна на окремі марки вугілля у гривні поряд із суттєвим здешевленням національної грошової одиниці зробили вугілля конкурентоспроможним, навіть у порівнянні з російськими аналогами, на фоні того, що весь 2010 р. і на початку 2011 р. вугілля дорожчало на всіх торговельних майданчиках світу, а за прогнозами аналітиків, попит на енергоносії в найближчі 20 р. буде зростати щорічно на 1,2 %, головним чином за рахунок країн «БРІК», а вугілля, як джерело енергії, зрівняється за популярністю із нафтою². За прогнозами, у 2011 р. приріст видобутку вугілля в Україні складатиме не менше ніж 15 % від показника 2010 р.

¹ Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3687-VI // Офіційний вісник України. — 2011. — № 60. — Ст. 2409.

² За матеріалами сайту: <http://coalmarket.at.ua/>.

У першому півріччі 2009 р. імпорт коксівного вугілля в Україну зріс на 36 %³ при одночасному різкому падінні обсягів експорту (1087,5 тис. *т* за січень-листопад 2009 р.). Аналогічний показник експорту за весь 2008 р. склав 1960,7 тис. *т*⁴, з яких через державного оператора ДП «Вугілля України» за експортними контрактами було поставлено лише 8,8 тис. *т*, що свідчить про активізацію експортних операцій суб'єктів господарювання приватної форми власності.

Обережний оптимізм серед виробників продукції гірничо-металургійного комплексу (далі — ГМК) та деяке пожвавлення в цій галузі на початку 2010 р. мали давати підстав щодо виникнення дефіциту коксівного вугілля, поряд із цим на 2010 р. прогнозувалося, що експорт складе не менше ніж 5 *млн т*⁵. Є підстави вважати, що за підсумками 2011 р. галузь вийде на приблизно цей же показник попереднього року з подальшим незначним скороченням експорту вже у 2012–2013 рр. із-за збільшення внутрішнього попиту.

Треба мати на увазі, що не всі підприємства ГМК забезпечені сировиною на 100 %, що змушує їх імпортувати вугілля з-за відсутності інтеграції з вугледобувними підприємствами. Пояснити це можна нерівномірністю розподілу контролю над діючими вугільними шахтами (у тому числі і над тими, що знаходяться в державній власності) серед фінансово-промислових груп в Україні. Нещодавні зміни у структурі власників потужних виробників металургійної продукції можуть прямо вплинути на ринок вугілля в Україні, так як нові власники мають контроль над вугільними підприємствами в інших країнах, зокрема в Російській Федерації. Однак із прийняттям Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404-VI⁶ відкриваються можливості співробітництва у вугільній галузі для тих суб'єктів господарювання, які зацікавлені у здобутті власної сировинної бази та у зменшенні ринкових (у т. ч. цінових і дефіцитних) ризиків. Вже маємо конкретні приклади реалізації положень Закону щодо вугільної галузі. Так, на початку 2011 р. ТОВ «ДТЕК» виступило орендарем цілісного майнового комплексу ДП «Добропіллявугілля» (виробляє 6,1 % від загального об-

³ http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=79053&cat_id=61332.

⁴ http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=77336&cat_id=52294.

⁵ <http://www.uaenergy.com.ua/c225758200614cc9/0/79c9a03c47604fbfc22576ef00531f28>.

⁶ Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI // Голос України. — 2010. — № 140.

сягу видобутку енергетичного вугілля в Україні), а судячи із зацікавленості ДТЕК такими підприємствами, як ДП «Ровенькиантрацит» та «Свердловантрацит» (обидва — Луганська область) у сукупності із постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2011 р.⁷ (за цією постановою майнові комплекси зазначених державних підприємств дозволено передавати в концесію), зазначені підприємства скоро змінять форму власності. Програми розвитку трьох підприємств із сфери інтересів ДТЕК є амбіційними щодо нарощування видобутку в найближчі 5 років, що дає підстав вважати про нарощування експортного потенціалу галузі. Адже «Свердловантрацит» збільшило видобуток у 2010 р. на 9,59 % — до 6,376 млн т, а «Ровенькиантрацит» — на 21,9 % — до 6,034 млн т.

За твердженням експертів, зараз дефіциту коксу в Україні немає, однак немає і буд-якого стабілізуючого запасу вугілля коксівних марок⁸. За 2010 р. експорт коксу зріс на 59 % (або на 543,87 тис. т) — до 1465,9 тис. т на суму 444,54 млн дол. США. Головними напрямками експорту українського коксу у 2010 р. стали Іран (30,4 % поставок у натуральному виразі), РФ (10,7 %), Грузія (7 %), Румунія (6,9 %), Індія (6,7 %), США (5,8 %), Туреччина (5,3 %), Болгарія (4,6 %). Слід погодитися із думкою стосовно пояснень щодо значного експорту коксу до РФ: російські вертикально інтегровані металургійні холдинги активно використовують українські коксохімічні потужності для переробки вугілля на давальницьких умовах.

Тим часом, за підсумками 2010 р., маємо наявність імпорту готового коксу до України в обсязі 305,51 тис. т на суму 93,82 млн дол. США (зростання на 22,4 %, або на 55,99 тис. т). Географія імпортерів до України виглядає наступним чином: Польща (54,4 % поставок), РФ (25,8 %), Казахстан (18,6 %) і Словаччина (1,2 %).

Що стосується прогнозів, то заяви усередині ЄС про скорочення споживання вугілля металургією та енергетикою залишаються лише заявами на фоні початку відмови від ядерної енергетики рядом країн ЄС (зокрема, Німеччиною після подій навколо аварії на АЕС в Японії). Тож у найближчому майбутньому варто очікувати поживлення торговельних відносин між Україною та ЄС у вугільній

⁷ Про внесення змін до Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2011 р. № 443 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 31. — Ст. 1332.

⁸ <http://www.economica.com.ua/metal/article/1149384.html>.

галузі. Однак цей процес вимагатиме зближення торговельних режимів, складовою таких процесів є гармонізація відповідного законодавства та модернізація основних принципів і засад застосування засобів державного регулювання в галузі (маючи на увазі і те, що Україна є членом СОТ). Сприятиме поживленню торговельних відносин у вугільній галузі між Україною та ЄС не тільки чинник дефіциту вугілля на ринку Об'єднаної Європи та постійне цінове зростання, а і лібералізація торговельного режиму між Україною та ЄС, яке намітилося з кінця 2010 р. Мається на увазі вступ України до Європейського енергетичного співтовариства, яке відбулося 24 вересня 2010 р. шляхом підписання Протоколу про членство. Європейське енергетичне співтовариство — це об'єднання між Європейським союзом і рядом країн, які підписали Енергетичну Хартію.

Поряд із цим Китай в останні роки значно збільшив споживання і став активно скуповувати вугілля на зовнішніх ринках, на що світовий ринок зразу ж відреагував подорожчанням вугільної продукції на 10–15 % (до 150 дол. США за 1 т). За прогнозами експертів у найближчому майбутньому ціна може скласти і 200 дол. США за 1 т. Вигідне місцезнаходження та значні промислові запаси України роблять вугільну галузь привабливою для інвесторів. Не в останню чергу такий потенціал можна розкрити завдяки побудові адекватного правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин. Такою є загальна характеристика перспектив українського вугілля на зовнішніх ринках.

Центральними органами виконавчої влади останнім часом не приділялось достатньої уваги перспективам розвитку зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі України, зокрема, із країнами ЄС, не дивлячись, що запаси вугілля в Європі (окрім Польщі) вже не дозволяють забезпечити їх потреби у найближчому майбутньому. Одним із пояснень такої «неуваги» є саме невизначеність щодо стратегії реформування вугільної галузі. Всі програмні документи, прийняті до цього часу, можна вважати декларативними і такими, що не відповідають економічним реаліям і не пропонують конкретних правових механізмів подолання кризових явищ і реформування вугільної галузі України.

Натомість вистачало декларативних документів, які й досі не виконані. Проблема у вугільній галузі, зокрема, проблемам щодо правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин, постійно при-

діляється увага з боку Верховної Ради України. За останні роки принаймі двічі проводились парламентські слухання щодо ситуації у вугільній галузі⁹, за результатами яких Кабінету Міністрів України було рекомендовано внести законодавчі пропозиції до Верховної Ради України щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС стосовно державного регулювання та ринкових механізмів функціонування вугільної галузі, приватизаційних процесів у вугільному секторі, а також механізмів ціноутворення на вугільну продукцію виходячи зі світових цін; гармонізації з нормами ЄС і СОТ системи державної підтримки та захисту інтересів вугільної промисловості. У місячний термін з дня набрання чинності постанови Верховної Ради України № 1558-VI удосконалити механізм здійснення експорту вугільної продукції та ціноутворення на неї з метою зменшення навантаження на державний бюджет України. З усього вищезазначеного Кабінетом Міністрів України та галузевим міністерством майже нічого не було виконано. Однак визнаним є факт, що не все гаразд і із внутрішнім ринком вугільної продукції, який фактично створено лише у 2006 р. Симптоматичним є вислів, що вугільний ринок України не виконує ті завдання, які на нього поклалися¹⁰.

Поряд із цим 2 червня 2010 р. Президентом України на розгляд громадськості була представлена Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», яка містить окремий розділ «Реформа вугільної галузі».

Вступ України до СОТ вимагає корегування принципів господарювання у вугільній галузі. Не можна казати, що Уряд не намагався належним чином підготуватися до цієї події: регулярними з цього питання були засідання, круглі столи, консультації, конференції тощо. На нормативному рівні було затверджено ряд заходів щодо проходження процедур погодження необхідних нормативно-

⁹ Див.: Про поточну ситуацію у вугільній промисловості та тепловій енергетиці і шляхи подолання кризових явищ в енергетичній сфері : Постанова Верховної Ради України від 25 червня 2009 р. № 1558-VI // Голос України. — 2009. — № 129; Про інформацію Кабінету Міністрів України «Розвиток вугільної галузі України та запровадження енергозберігаючої моделі економіки — шлях до набуття енергетичної незалежності» : Постанова Верховної Ради України від 17 листопада 2006 р. № 373-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — Ст. 23.

¹⁰ Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К. : НІС, 2008. — С. 409.

правових актів щодо адаптації законодавства до вимог СОТ і стимулювання експорту вугільної продукції¹¹. Вже на 2008 р. такий Орієнтовний план було складено, але не затверджено в установленому порядку. Натомість такий вакуум доповнюється численними розпорядженнями Кабінету Міністрів України, більшість з яких затверджені вже після вступу України до СОТ. Єдиним документом, затвердженим до вступу до СОТ, був План заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки¹².

Отже, є всі необхідні програмні документи, які, начебто, мають сприяти активізації зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі, але з їх виконанням і практичною реалізацією є багато запитань. Правові аспекти програмування і планування у вугільній галузі окремо вже досліджувались автором¹³. Більш того, у пресі було наведено ряд беззаперечних аргументів щодо недопущення заміщення власної вугільної продукції імпортною на внутрішньому ринку України¹⁴.

Не дивлячись на всю гостроту проблеми, ґрунтовних досліджень щодо проблем модернізації правового регулювання зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі не має. А ті дослідження, які присвячені інтеграційним процесам вугільної галузі, наприклад, праці О. Г. Родіної¹⁵, О. І. Амоші, А. І. Кабанова, Л. Л. Ста-

¹¹ Щодо виконання орієнтовного Плану законопроектної роботи на 2007 рік : Розпорядження Міністерства вугільної промисловості України від 25 травня 2007 р. № 63-р // Відомості Міністерства вугільної промисловості України. — 2007. — № 5.

¹² Про затвердження Плану заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 січня 2006 р. № 10-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ. — 2011.

¹³ Илларионов А. Ю. К вопросу нормативного обеспечения выполнения Энергетической стратегии Украины относительно угольной отрасли / А. Ю. Илларионов // Экономико-правовые исследования в XXI веке: правовое обеспечение рационального использования природных ресурсов в сфере хозяйствования : Материалы Третьей междунар. науч.-практ. интернет-конф. (г. Донецк, 27 октября — 5 ноября 2009 г.) / науч. ред. В. К. Мамутов ; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. — Донецк : Изд-во «Ноулидж», 2009. — С. 82–112.

¹⁴ Мамутов В. К. Добыть уголь самим или надеяться на импорт? / В. К. Мамутов, В. М. Василенко // Шахтёр Украины. — 2003. — № 3 (214).

¹⁵ Родіна О. Г. Механізм інтеграції вугільної галузі України у світовий енергетичний ринок : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : 08.05.01 / О. Г. Родіна ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2005. — 20 с.

риченко¹⁶ та деяких інших авторів¹⁷, мали своїм предметом дослідження відносин щодо вугілля як продукції вугільної промисловості або відносин у вугільній промисловості щодо забезпечення новітнім обладнанням для утилізації газу (метану) вугільних родовищ, яке більшістю своєю є імпорнтним, та пов'язаними з цим економіко-правовими проблемами; такі дослідження зовсім не стосувалися правових проблем забезпечення експорту та імпорту вугільної продукції. Із вступом України до СОТ минуло вже майже два роки, тож доцільно було б дослідити й окремі засоби державного впливу, які активно використовує Кабінет Міністрів України та галузеве міністерство — Мінвуглепром при владному впливі на відносини з експорту/імпорту вугільної продукції, обладнання, техніки тощо. Окремі дослідники (О. О. Мозуляка) торкалися питань організації та правового забезпечення функціонування ринку вугілля¹⁸. Хоча взагалі питання застосування засобів регулюючого впливу на господарські відносини на підставі статті загального змісту Господарського кодексу України (ч. 2 ст. 12) є однією з поки що недостатньо досліджених проблем науки господарського права, а питання модернізації законодавства щодо забезпечення зовнішньоторговельних відносин взагалі в науковій літературі не розглядалися.

¹⁶ Амоша О. І. Проблеми вітчизняної вугільної промисловості у світлі вступу України до Світової організації торгівлі / О. І. Амоша, А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко. — Донецьк : Ін-т економіки пром-ті НАН України, 2006. — 68 с.; Амоша О. І. Перспективи розвитку та реформування вітчизняної вугільної промисловості на фоні світових тенденцій : наукова доповідь / О. І. Амоша, А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2005. — 32 с.

¹⁷ Див., наприклад: Малыга В. А. Хозяйственно-правовое обеспечение минимизации негативных последствий вступления Украины в ВТО для национальной угольной промышленности / В. А. Малыга, Р. В. Овчаренко, Ю. В. Мухин // Правові й економічні аспекти вступу України до Світової організації торгівлі: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень ; редкол. : Мамутов В. К. (відп. ред. та ін.). — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. — С. 115–128; Вебер М. К. вопросу о целесообразности разработки мер защиты горно-добывающих предприятий от возможных негативных последствий вступления Украины в ВТО / М. Вебер // Правові й економічні аспекти вступу України до Світової організації торгівлі: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень ; редкол. : Мамутов В. К. (відп. ред. та ін.). — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. — С. 128–131.

¹⁸ Мозуляка О. О. Історичний досвід становлення та розвитку законодавства про вугледобувну промисловість в Україні (XVIII–XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. О. Мозуляка ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004. — 16 с.

1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Повертаючись до історії правового забезпечення експорту вугілля вітчизняного виробництва, можна відмітити, що регулювання цих відносин здійснювалось як загальним законодавством у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»¹⁹, декретами Кабінету Міністрів України «Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів» від 26 грудня 1992 р. № 16-92²⁰ та «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності»²¹, так і спеціальним нормативно-правовим актом: Постановою Кабінету Міністрів України «Про розширення експорту вугілля» від 23 червня 1993 р. № 474²². Невеличкий за обсягом нормативний акт закріпив відносини, що вже фактично мали місце: Україна була серед експортерів-лідерів вугільної продукції у Європі. За цією постановою понад квотні обсяги експорту мали скласти 10 % річного видобутку 1992 р. (133,6 млн т). Ці об'єми вугілля, що експортувалися, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1993 р. № 724-р²³ були звільнені від обкладання вивізним (експортним) митом в 1993 р. Географія експорту теж була широкою.

¹⁹ Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 29. — Ст. 377.

²⁰ Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів : Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 16-92 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 10. — Ст. 80.

²¹ Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності : Декрет Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 р. № 54-93 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 28. — Ст. 301.

²² Про розширення експорту вугілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 1993 р. № 474 // Урядовий кур'єр. — 1993. — № 97-98.

²³ Про звільнення від обкладання вивізним (експортним) митом у 1993 році вугілля : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1993 р. № 724-р // Урядовий кур'єр. — 1993. — № 141.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1993 р. № 1129-р²⁴ був затверджений Перелік уповноважених організацій, які здійснюють експорт вугілля, аміаку, етилену, бензолу, метанолу, мінеральних добрив і чорних металів у 1994 р. (розпорядження втратило чинність відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про лібералізацію експортних операцій» від 24 жовтня 1994 р. № 734²⁵). Однак вугілля залишилося товаром, експорт якого підлягав квотуванню та ліцензуванню у 1994 р. *До речі, Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1994 р. № 734 є і досі діючою.*

Значущою була і підтримка державою підприємств вугільної промисловості. Так, наприклад, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну підтримку підприємств і організацій вугільної промисловості» від 10 січня 1993 р. № 8²⁶ у 1993 р. підприємства і організації вугільної промисловості були звільнені від сплати податку на прибуток підприємств і організацій. Ці кошти відраховувалися до галузевого фонду фінансового регулювання. Варто зазначити, що за цих умов і було розпочато переговорний процес щодо вступу України до СОТ.

Організаційні питання здійснення господарської діяльності підприємствами вугільної промисловості регулювались Декретом Кабінету Міністрів України «Про об'єднання підприємств вугільної промисловості» від 21 січня 1993 р. № 10-93²⁷. Однак вже наприкінці 1994 р., коли системна криза в економіці України охопила майже всі галузі промисловості, у Заходах стабілізації роботи підприємств вугільної промисловості, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 1994 р. № 463²⁸, не було жодної згад-

²⁴ Про затвердження Переліку уповноважених організацій, які здійснюють експорт вугілля, аміаку, етилену, бензолу, метанолу, мінеральних добрив та чорних металів у 1994 році : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1993 р. № 1129-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

²⁵ Про лібералізацію експортних операцій : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1994 р. № 734 // Урядовий кур'єр. — 1994. — № 166–167.

²⁶ Про державну підтримку підприємств і організацій вугільної промисловості : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 1993 р. № 8 // Урядовий кур'єр. — 1993. — № 25–26.

²⁷ Про об'єднання підприємств вугільної промисловості : Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 10–93 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 13. — Ст. 116.

²⁸ Заходи стабілізації роботи підприємств вугільної промисловості : затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 1994 р. № 463 // Урядовий кур'єр. — 1994. — № 106.

ки про підвищення експортного потенціалу галузі як способу залучення додаткових валютних коштів в економіку України. Між тим, і основні завдання Міністерства вугільної промисловості України, зокрема завдання щодо сприяння підприємствам вугільної промисловості у питаннях встановлення та стабілізації господарських зв'язків, *у тому числі й зовнішньоторговельних*, не виконувалися у повному обсязі (п. 3 Положення про Міністерство вугільної промисловості України, затвердженого Указом Президента України «Про Положення про Міністерство вугільної промисловості України» від 30 грудня 1994 р. № 828/94²⁹ (втратило чинність)). Фактично, така ситуація зберігалась до 1996 р.

«Реструктуризація» вугільної промисловості з ідеологією ліквідації (закриття) збиткових вугледобувних підприємств призвела до остаточної втрати експортного потенціалу. Вже, починаючи з 2000 р., почало з'являтися таке явище, як імпорт вугільної продукції на ринок України (передусім коксівного вугілля). Це суттєво змінило вектор нормативного впливу на відповідні господарські відносини: із законодавства зникли норми щодо регулювання експорту вугільної продукції, натомість з'явилося відповідне нормативне забезпечення імпорту.

До 2005 р. існував спеціальний механізм торгівлі вугільною продукцією між Україною та Російською Федерацією (основним імпортером вугілля на український ринок), правовою основою функціонування якого була Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю» від 5 січня 1998 р. № 13³⁰, розроблена на підставі Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю, яка набула чинності 12 лютого 1994 р.³¹ та є діючою і сьогодні. Окремі правові питання експорту/імпорту вугілля врегульовано Угодою про координацію робіт з питань експорт-

²⁹ Положення про Міністерство вугільної промисловості України, затверджене Указом Президента України «Про Положення про Міністерство вугільної промисловості України» від 30 грудня 1994 р. № 828/94 // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

³⁰ Про реалізацію Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 січня 1998 р. № 13 // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 8—9.

³¹ Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю, яка набула чинності 12 лютого 1994 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 50. — Ст. 3367.

ного контролю сировини, матеріалів, обладнання, технологій і послуг, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення і ракетних засобів їх доставки, яка набула чинності для України 26 червня 1992 р.³² та є діючою і сьогодні. Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю» від 5 січня 1998 р. № 13 втратила чинність відповідно до Переліку рішень Кабінету Міністрів України, що втратили чинність³³, *тобто спеціальний торговельний режим між Україною і РФ було скасовано.*

Наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Міністерства вугільної промисловості України «Про порядок реалізації окремих видів вугільної продукції походженням з України» від 7 травня 1996 р. № 245/96³⁴ було встановлено реєстрацію (облік) контрактів на реалізацію вугілля за Переліком продукції вугільної промисловості, контракти по якій підлягають реєстрації обліку за листом-підтвердженням Мінвуглепрому України. Однак відповідно до мети вказаного наказу «стимулювання реалізації українськими товаровиробниками вугілля на міжнародних ринках, запобігання демпінгу, приведення вугільного ринку України у відповідність до світових торговельних норм і практики та підтримки конкурентоспроможності української вугільної продукції в міжсезонний період» дія положення про реєстрацію зовнішньоекономічних контрактів поширюється лише на експортні контракти, відповідно до цього імпортні контракти реєстрації не підлягали.

Сьогодні чинною залишається Інструкція про порядок заповнення інформаційної картки реєстрації зовнішньоекономічного договору (контракту), яка затверджена Наказом Міністерства еконо-

³² Угода про координацію робіт із питань експортного контролю сировини, матеріалів, обладнання, технологій та послуг, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення і ракетних засобів їх доставки, набула чинності для України 26 червня 1992 р. // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

³³ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких рішень Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2005 р. № 143 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 8. — Ст. 437.

³⁴ Про порядок реалізації окремих видів вугільної продукції походженням з України : Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Міністерства вугільної промисловості України від 7 травня 1996 р. № 245/96 // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

міки України від 15 грудня 2005 р. № 505³⁵. Знов таки, Інструкція визначає єдиний порядок оформлення інформаційної картки реєстрації зовнішньоекономічного договору (контракту) і розрахована на суб'єктів підприємницької діяльності України — експортерів. Відповідно до зазначеного наказу від 15 грудня 2005 р. № 505 втратив чинність Наказ Міністерства економіки України «Про порядок реєстрації та обліку зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» від 29 червня 2000 р. № 136³⁶.

Окремо в законодавстві вирішувались питання квотування імпорту вугільної продукції. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік товарів критичного імпорту» від 18 червня 1999 р. № 1080³⁷ вугілля коксівне та інше кам'яне вугілля було віднесено до Переліку товарів критичного імпорту. У відповідності з Переліком постанов Кабінету Міністрів України, що втратили чинність³⁸, зазначений вище Перелік товарів втратив чинність. З того часу квотування і встановлення цін державою при імпорті вугільної продукції не застосовується. Разом з тим у першій половині 2009 р. в Україні активно обговорювалося питання відновлення квот на імпорт вугілля, перед усім — коксівного. Однак скорочення у 1,5 рази споживання коксохімічними підприємствами у зазначений період імпортного вугілля дозволило уникнути цього. Більш того, у ДП «Вугілля України» не має проблем з реалізацією коксівного вугілля, видобутого на державних копальнях³⁹.

Обмежувальних заходів щодо вугільної продукції походженням з України поки що не введено жодною країною, та і практика підтверджує, що розгляду країнами-членами СОТ справ про антидемпінгові

³⁵ Інструкція про порядок заповнення інформаційної картки реєстрації зовнішньоекономічного договору (контракту), затверджена Наказом Міністерства економіки України «Про порядок реєстрації (обліку) зовнішньоекономічних контрактів (договорів) на здійснення експортних операцій з металобрухтом» від 15 грудня 2005 р. № 505 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 1–2. — Ст. 61.

³⁶ Про порядок реєстрації та обліку зовнішньоекономічних договорів (контрактів) : Наказ Міністерства економіки України від 29 червня 2000 р. № 136 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 30. — Ст. 1290.

³⁷ Про перелік товарів критичного імпорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 1999 р. № 1080 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 25. — Ст. 1167.

³⁸ Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2000 р. № 905 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 23. — Ст. 950.

³⁹ <http://www.epravda.com.ua/news/4a93e477a1b15/>.

заходи стосовно вугільної продукції не було (на відміну від продукції металургії). У 2006 р. Україною було ініційовано поки що єдине антидемпінгове (спеціальне) розслідування стосовно імпорту в Україну коксівного вугілля на тлі наростаючого дефіциту відповідної продукції на внутрішньому ринку України⁴⁰, яке, однак, не завершилось будь-якими конкретними заходами щодо захисту внутрішнього ринку. Ініційоване антидемпінгове розслідування більш було схожим на засіб тиску на конкурентів на ринку металургійної продукції⁴¹.

Варто зауважити, що якщо у найближчі 2–3 роки в Україні не буде змінено систему надання державної допомоги вугільній галузі та не приведено її у відповідність до вимог і обмежень СОТ, то варто очікувати ряд антидемпінгових розслідувань країнами-імпортерами у зв'язку із порушенням Україною принципу надання повної та прозорої інформації щодо характеру і обсягу державної допомоги. До речі, преференції (їх обсяг) вугледобувній галузі прямо впливають на стан справ і прибутковість металургії, що теж є непрямим заходом підтримки основної експортоорієнтованої галузі промисловості України. Поки що маємо лише один намір запровадити захисні заходи відносно українського вугілля з боку Російської Федерації, яке, начебто, імпортується без митного збору⁴². За даними Південного митного управління РФ, за п'ять місяців 2009 р. поставки вугілля в Ростовську область із території України склали більше 43 тисяч тонн. При цьому зазначалось, що «ростовські вугільні компанії зазнають скорочення попиту, зниження цін реа-

⁴⁰ Про підготовку інформації щодо антидемпінгового (спеціального) розслідування стосовно імпорту в Україну коксівного вугілля : Розпорядження Міністерства вугільної промисловості України від 23 червня 2006 р. № 56-р // Відомості Міністерства вугільної промисловості України. — 2006. — № 6.

⁴¹ Ілларіонов О. Ю. Питання захисту підприємств вугільної промисловості від демпінгового імпорту за законодавством України та Європейського Союзу / О. Ю. Ілларіонов // *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании* 2008 : сб. науч. тр. по материалам междунар. науч.-практ. конф. — Том 15. — Юридические и политические науки. — Одесса : Черноморье, 2008. — С. 90–94; Ілларіонов О. Ю. Питання застосування окремих захисних заходів вітчизняних вугледобувних підприємств / О. Ю. Ілларіонов // *Законодательное обеспечение экономической политики государства и юридическое образование* : матер. междунар. науч.-практ. конф. (Донецк-Святогорск, 16–17 апр. 2009 г.) / МОН Украины, Донецкий национальный ун-т ; ред. кол. : А. Г. Бобкова и др. — Донецк : Юго-Восток, 2009. — С. 215–217.

⁴² http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/publish/article?art_id=78797&cat_id=61332.

лізації, і, як наслідок, падіння видобутку і зростання собівартості продукції». Однак РФ не є країною-членом СОТ.

До імпорту вугільної продукції підштовхував дефіцит у 2006–2008 рр. на внутрішньому ринку та підвищений попит на таку продукцію збоку металургійних комбінатів і підприємств хімічної галузі, досить дешеве вугілля походженням з Російської Федерації робило не вигідним виробництво власної вугільної продукції. Більшість інвестиційних проектів таких споживачів, як ММК ім. Ілліча (ТОВ «Інтер-Інвест»), було заморожено, або розпочато процедуру банкрутства відповідних суб'єктів господарювання, що є одним зі способів захисту активів від кредиторів⁴³. Більш того, відсутність власної сировинної бази у багатьох фінансово-промислових груп також сприяли активізації імпорту вугільної продукції. Існують і об'єктивні передумови до імпорту більш якісного вугілля з огляду на технологічні процеси при виплавці металу.

Отже, протягом тривалого часу мав місце як експорт вугільної продукції, так і її імпорт. Відповідне правове забезпечення розвивалося безсистемно та не завжди було адекватним.

⁴³ Привет от Ильича. Меткомбинат Владимира Бойко банкротит свою угольную компанию // Деловая Столица. — 2009. — № 24 (422). — С. 17.

2. СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Базовими нормативно-правовими актами, які встановлюють загальні засади здійснення господарської діяльності, у тому числі й у зовнішньоекономічній сфері, є Господарський кодекс України (далі — ГК України)⁴⁴ та Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», які встановлюють загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності щодо всіх без винятку галузей вітчизняної економіки. Велике практичне значення має ст. 12 ГК України, у п. 2 якої закріплено перелік основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання.

Відповідно до п. 1 Положення про Міністерство вугільної промисловості України, затвердженого Указом Президента України «Питання Міністерства вугільної промисловості України» від 5 жовтня 2005 р. № 1417/2005⁴⁵ Міністерство вугільної промисловості України (далі — Мінвуглепром України) було головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у вугільній промисловості. Мінвуглепром України узагальнював практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства і у встановленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України. Відповідно до Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010⁴⁶ Мінвуглепром України ліквідовано,

⁴⁴ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 462.

⁴⁵ Положення про Міністерство вугільної промисловості України : затверджене Указом Президента України «Питання Міністерства вугільної промисловості України» від 5 жовтня 2005 р. № 1417/2005 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 40. — Ст. 2541.

⁴⁶ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 // Офіційний вісник Президента України. — 2010. — № 32. — Ст. 1026.

його функції покладено на новостворене Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (далі — Міненерговугілля).

Міненерговугілля, відповідно до нового Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України⁴⁷, не наділене прямими функціями щодо вжиття заходів для зростання експортного потенціалу підприємств вугільної промисловості, надання допомоги з питань формування зовнішньоекономічних зв'язків, підготовки пропозицій щодо тарифного і нетарифного регулювання експортно-імпортних операцій із вугіллям і вугільною продукцією, подання в межах своїх повноважень пропозицій щодо укладання міжнародних договорів України, здійснення в межах своїх повноважень заходи щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу з питань вугільної промисловості, проведення вивчення наявних і перспективних потреб у вугіллі (за марками та сортами) на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечення складення та подання українськими суб'єктами господарювання антидемпінгових, антисубсидійних і спеціальних скарг (заяв), як це було у п. 13–15, 19 та 24 старого положення про Мінвуглепром⁴⁸, що є суттєвим недоліком. Відповідні повноваження передані Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, основними завданнями якого є формування державної політики з питань економічного і соціального співробітництва України з ЄС та єдиної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки України у світову економіку, співробітництва із СОТ (п. 3 Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України⁴⁹).

Регуляторна діяльність профільного міністерства (на час видання наказу — Міністерства палива та енергетики України) щодо аналізу ситуації ринку вугільної продукції, зокрема експортно-імпорتنної складової ринку, проявилась у створенні Робочої групи з питань аналізу експортно-імпортних операцій з вугільною продук-

⁴⁷ Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011 // Офіційний вісник Президента України. — 2011. — № 9. — Ст. 535.

⁴⁸ Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 382/2011 // Офіційний вісник Президента України. — 2011. — № 9. — Ст. 535.

⁴⁹ Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України 31 травня 2011 р. № 634/2011 // Офіційний вісник Президента України. — 2011. — № 17. — Ст. 789.

цією⁵⁰. Однак робота цієї групи є непрозорою, інформації щодо діяльності Робочої групи немає.

Для вугільної галузі імпорт вугільної продукції є явищем неприйнятним, адже Україна має значні поклади кам'яного вугілля різних марок, але нижчої якості порівняно з імпортним. Загальні розвідані запаси складають 117 млрд т⁵¹. Бурхливий розвиток металургійної промисловості у 2003–2008 рр., як зазначалося, створив дефіцит коксівного вугілля на українському ринку. Такий дефіцит із року в рік покривався імпортом частково за рахунок поставок із Польщі, але більшою мірою — з РФ, де стрімкий приріст виробництва вугільної продукції завдяки вдалим реформам повністю задовольнив внутрішні потреби, насамперед металургії та енергетики, і став базою для нарощування експортного потенціалу.

Повертаючись до теми державної підтримки (об'єму фінансових ресурсів на підтримку розвитку вугільної промисловості), то у 2006 р. цей показник склав 4,3 млрд грн, у 2007 — 5,8 млрд грн, у 2008 р. — 7,5 млрд грн. При цьому видобуток вугілля становив 80,3, 75,4 та 77,8 млн т відповідно. Тобто, наприклад, у 2008 р. на кожен видобутий тону вугілля припадало 96,40 грн державної допомоги⁵². Така ж сама тенденція збереглась і у 2009 р.: не дивлячись на збільшення державної допомоги майже до 10 млрд грн, видобуток вугілля продовжує падати (перед усім у державному секторі). Варто зауважити, що державна підтримка приватному сектору майже не надавалась (окрім вирішення питань ліквідації аварій на вугледобувних підприємствах).

Не зупиняючись на факторах, що впливають на стан справ у вугільній галузі України, зазначимо, що серед негативних факторів є і правовий: відсутність адекватного нормативного забезпечення господарювання в галузі, у тому числі щодо упорядкування зовнішньоторговельних відносин.

⁵⁰ Про створення Робочої групи з питань аналізу експортно-імпортних операцій з вугільною продукцією : Розпорядження Міністерства палива та енергетики України від 5 травня 2004 р. № 51-р // Відомості Міністерства палива та енергетики України. — 2004. — № 5.

⁵¹ Полтавець В. І. Альтернативи реформування угольної промисловості України / В. І. Полтавець, Б. А. Грядущий, Г. Л. Майдуков // Уголь. — 2008. — № 7. — С. 10.

⁵² Попова О. Ю. Перспективи розвитку хозяйственной деятельности предприятий угольной отрасли / О. Ю. Попова, А. А. Шушпанов // Економічний простір. — 2009. — № 24. — С. 176–182.

Хоча в науковій літературі питанням гармонізації законодавства України із нормами законодавства ЄС та угод в рамках СОТ приділялося багато уваги, однак, вугільне законодавство залишається недосконалим у цьому аспекті. Потрібні додаткові поглиблені дослідження стосовно гармонізації діючого законодавства щодо застосування засобів державного впливу на економічні відносини в окремих галузях, у тому числі і у вугільній галузі.

Наприклад, і досі є питання щодо термінології, що застосовують угоди в рамках СОТ і українське законодавство, яке регулює зовнішньоекономічні відносини.

Так, згідно з положеннями Маракеської угоди про створення Всесвітньої організації торгівлі від 15 квітня 1994 р.⁵³ саме торговельні відносини мають сприяти підвищенню рівня життя, досягненню повної зайнятості, високо й постійно зростаючих реальних доходів і ефективного попиту населення, росту виробництва й торгівлі товарами та послугами при найбільш доцільному використанні світових ресурсів відповідно до цілей стійкого розвитку, а упорядкування міжнародної торгівлі та її основних засад є предметом даної угоди. Міжнародне законодавство, законодавство ЄС та угоди в рамках СОТ не містять терміну «зовнішньоекономічна діяльність», натомість широко використовуються поняття «взаємних торгових відносин», «міжнародної торгівлі». Генеральна угода по тарифам і торгівлі (далі — ГАТТ) 1994 р.⁵⁴ не містить визначення поняття «торгівля».

Наприклад, Федеральний закон Російської Федерації «Про засади державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності» від 8 грудня 2003 р. № 164-ФЗ у ст. 2 містить визначення зовнішньоторговельної діяльності, як діяльності по здійсненню угод у сфері зовнішньої торгівлі товарами, послугами, інформацією та інтелектуальною власністю, а також визначення зовнішньої торгівлі товарами (вугільна продукція є товаром — *авт.*) як імпорту та (або) експорту товарів.

Неоднозначною є ситуація і в перспективному законодавстві. Проект Закону України «Про систему державної підтримки експорту товарів (робіт, послуг) українського походження» від 3 березня 2009 р. № 4145 оперує поняттям «зовнішньоекономічна діяльність»,

⁵³ Маракеська угода про створення Всесвітньої організації торгівлі від 15 квітня 1994 р. // «Внешнеэкономический бюллетень». — 1997. — № 5.

⁵⁴ Генеральна угода по тарифам і торгівлі 1994 р. // Українська інвестиційна газета. — 2006. — № 29.

яке з моменту прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ вже є усталеним як у господарському, так і податковому законодавстві України.

Тож, при адаптації господарського законодавства, та вугільного законодавства зокрема, до вимог СОТ та ЄС слід дотримуватись курсу щодо врегулювання *зовнішньоторговельних відносин при одночасному збереженні зовнішньоекономічної діяльності як одного з видів діяльності господарської для визначення податкової бази.*

В Україні правове забезпечення зовнішньоторговельної діяльності навряд чи можна назвати адекватним. Така ж ситуація спостерігається і в законодавстві, що регулює засади господарювання у вугільній галузі. Вугільна галузь, як і відповідне законодавство, яке регулює господарські відносини в галузі, пройшла у 1990–2008 рр. складний період, основною характеристикою якого було намагання збереження державного сектора шляхом прямих дотацій з Державного бюджету, у тому числі за рахунок інших галузей економіки шляхом встановлення спеціальних тарифів (перехресне субсидування). Закриття нерентабельних і безперспективних вугільних шахт набуло масовості. З'явилося і відповідне правове забезпечення ліквідаційних процедур, яке навряд чи можна назвати економічно обґрунтованим, виходячи з того, що Україна з потужного експортера вугільної продукції перетворилась на імпортера. Розбираючись в окремих причинах розвалу галузі та її експортного потенціалу, можна навіть знайти відправну точку, з якої криза набула системності. Автором цього аналітичного матеріалу в науковій літературі вже вказувалось, до чого призвело викривлення поняття планування та програмування у вугільній галузі України.

І зазначена ситуація повністю відповідає тезі, що в залежності від того, наскільки технологічно і адекватно стану суспільства сформована законодавча база, право може або сприяти суспільно-економічному прогресу, або гальмувати його та, навіть, наносити суспільству пряму шкоду. Право вирішує в нормативному вигляді в тому числі й економічні задачі, висунуті суспільним життям перед законодавцем⁵⁵. Доповнюючи тезу, варто зауважити, що спроби адаптації будь-яких моделей побудови господарського механізму в галузі, які, навіть, були успішно здійснені в інших країнах, не можна копіюва-

⁵⁵ Радченко В. И. Практические аспекты прогнозирования законодательства и эффективности применения прогнозируемых норм / В. И. Радченко, О. А. Иванюк, И. В. Плюгина и др. // Журнал российского права. — 2008. — № 8. — С. 3–14.

ти без оцінки ситуації з огляду на соціально-економічні особливості та національний інтерес, яким у даному випадку знехтували.

Поки що не можна зробити висновок, наскільки нещодавні інтеграційні процеси України до Світової організації торгівлі позначилися будь-яким чином чи на покращенні, чи на погіршенні кількісних показників імпорту або експорту вугільної продукції. Адже основний експортер — РФ, не є членом СОТ. Інша справа у структурі українського експорту вугільної продукції у 2008–2009 рр., яку, нажаль, з-за відсутності офіційних даних майже не можливо дослідити. Через державного оператора — ДП «Вугілля України», жодних експортних поставок не здійснювалося, а інші суб'єкти господарювання посилаються на комерційну таємницю при оприлюдненні таких даних. Однак, за даними Державного комітету статистики України, за січень–травень 2010 р. було експортовано кам'яного вугілля на суму 173,3 млн дол. США (+34,7 % до відповідного показника 2009 р.) та імпортовано на суму 635,5 млн дол. США (+139,3 % до відповідного показника 2009 р.). Отже, маємо суттєве збільшення експорту на фоні ще більшого зростання імпорту, пов'язаного з виходом із кризи хімічної та металургійної промисловості.

Задля вирішення окремих регуляторних питань у вугільній галузі було створено консультативні органи, діяльність яких впливає на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків (наприклад, Координаційна рада з питань ціноутворення вугільної продукції, склад і завдання якої затверджено Наказом Міністерства вугільної промисловості України від 30 січня 2008 р. № 44). Реальної роботи з боку зазначеної ради так і немає.

Окремо зазначимо, що в систему правового регулювання господарських відносин у вугільній галузі також входять документи СОТ відповідно до Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі⁵⁶ та Договору до Енергетичної Хартії і Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності й суміжних екологічних аспектів⁵⁷.

⁵⁶ Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10 квітня 2008 р. № 250-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 23. — Ст. 213.

⁵⁷ Про ратифікацію Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів : Закон України від 6 лютого 1998 р. № 89/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 26. — Ст. 150.

3. ОРІЄНТИРИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

При будь-яких дослідженнях економіко-правового характеру варто мати на увазі прогнози, викладені у доповіді Institute for Energy⁵⁸, підготовленої на замовлення Єврокомісії. За викладеними прогнозами, вже з 2015 р. Європа почне відчувати суттєві труднощі з імпортом вугілля. Основний на сьогодні виробник вугільної продукції — Китай, за 30 років повністю втратить свої запаси кам'яного вугілля, а світові прогнозні показники покладів з 1997 р. зменшено вдвічі.

Які ж є орієнтири та перспективи модернізації правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі і якими основними засадами при цьому варто керуватися?

Відповідно до вищевикладеного, та керуючись ст. 12 ГК України, зовнішньоторговельні відносини у вугільній галузі потребуватимуть більш продуманого й адекватного регулюючого впливу шляхом застосування до окремих груп відносин засобів державного регулювання (впливу) господарських відносин за тих умов, що Україна є членом СОТ. Порядок застосування цих засобів необхідно конкретизувати, так як у ГК України наведено перелік і загальні положення, а кожна окрема галузь потребує спеціального правового механізму застосування засобів державного регулювання з урахуванням інтеграційних та інших економіко-правових чинників. Кризові явища в економіці та адекватне цьому посилення регулюючої ролі держави вимагає збільшення важелів як адміністративно-господарського змісту, так і рекомендаційного.

На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки» від

⁵⁸ Доповідь Institute for Energy // Енергетика та ринок. — 2007. — № 4 (45). — С. 26–27.

12 січня 2006 р. № 10-р⁵⁹ було зазначено необхідність розробки законопроекту про особливості державної підтримки (субсидування) вугільної промисловості з урахуванням вимог СОТ з метою уникнення обмеження експорту вугілля як продукції, що субсидується, та застосування до України компенсаційних заходів у разі визнання того, що субсидування обмежує імпорту вугілля і завдає збитків імпортерам. Генеральна Угода з тарифів і торгівлі 1994 р. містить пряму заборону субсидування з метою стимулювання експорту та обмеження імпорту вугілля. Це є актуальним у зв'язку із щорічним збільшенням витрат Державного бюджету України на підтримку вугільної галузі та намаганням нашої держави зайняти певне місце у енергетичній загальноєвропейській та світовій спільноті.

В умовах членства в СОТ Україні потрібно шукати нові інструменти впливу на господарські відносини, або докорінно перебудувати існуючі: система надання пільг, яка передбачена Державними бюджетом України, прямо суперечить вимогам СОТ і може слугувати беззаперечною підставою для початку усіляких спеціальних розслідувань за умов виходу вугільної промисловості України із кризи та нарощування експортного потенціалу. Адже, не дивлячись на збільшення із року в рік виробництва вугільної продукції у РФ, все ж РФ буде не в змозі задовольнити існуючі та перспективні потреби Європи, до того ж країни ЄС пішли на суттєве скорочення видобутку, а запаси великих світових виробників, наприклад Китаю, швидкими темпами вичерпуються, останнім часом Німеччина та Польща значно переглянули свої промислові запаси, що за умов наближеності до цих країн і значного підвищення цін робить українське вугілля конкурентоспроможним, а вугільну галузь — потенційно привабливою для інвестицій.

Зокрема, згаданим вище Планом заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ та забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки передбачалося виконати такі вимоги СОТ щодо державної підтримки вугільної галузі: заборонити субсидування з метою стимулювання експорту і обмеження імпорту вугілля (Генеральна

⁵⁹ Про затвердження плану заходів щодо нейтралізації можливих негативних наслідків у зв'язку зі вступом України до СОТ і забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 січня 2006 р. № 10-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

Угода з тарифів і торгівлі, Угода про субсидії та компенсаційні заходи), зобов'язати сторони договору в разі застосування будь-якої субсидії повідомляти інші сторони про обсяг і характер субсидії, обставини, що призвели до необхідності субсидування (Генеральна Угода з тарифів і торгівлі, Угода про субсидії та компенсаційні заходи). Щодо першого кроку пропонувалося розробити законопроект про особливості державної підтримки (субсидування) вугільної промисловості з урахуванням вимог СОТ, щодо другого — створити систему моніторингу цін на вугільну продукцію на внутрішньому і світовому ринках і систематичне опублікування його результатів. Жоден із запланованих заходів не було виконано. Згаданий законопроект і досі знаходиться на стадії міжвідомчого узгодження.

30 жовтня 2008 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1381-р було затверджено новий План заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ⁶⁰. Принципово новий план стосовно вугільної промисловості не відрізняється від попереднього, відмінності можна побачити лише у строках розробки згаданого законопроекту (4 квартал 2008 р.) та у доданні підпункту щодо забезпечення виконання програми «Українське вугілля» (2010 р.). І знову цей строк профільним міністерством не додержано.

Відповідно до Наказу Міністерства вугільної промисловості України «Щодо здійснення планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів у 2010 році» від 8 грудня 2009 р. № 559⁶¹ визначено до розробки такі регуляторні акти, як проекти законів України «Про державну підтримку (субсидування) вугільної промисловості» та «Про засади функціонування ринку вугілля» (всі — IV квартал 2010 р.). Будь-якого прогнозу щодо виконання чи невиконання цього плану з об'єктивних причин сьогодні надати неможливо. Що стосується моніторингу регуляторних актів у 2008–2009 рр., то Міністерством вугільної промисловості така робота майже не проводиться, або проводиться не публічно, всупереч вимогам діючого законодавства. Чи можна казати взагалі про будь-яке планування за умов постійного невиконання вже закладених завдань?

⁶⁰ Про затвердження плану заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2008 р. № 1381-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

⁶¹ Щодо здійснення планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів у 2010 році: Наказ Міністерства вугільної промисловості України від 8 грудня 2009 р. № 559 // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

Вже сьогодні у вугільній галузі відбувається вичерпування можливостей для нарощування об'ємів видобутку вугілля без прийняття кардинальних заходів щодо оновлення виробничих фондів, технічного переоснащення та будівництва нових потужних шахт з порівняно низькою собівартістю продукції. Закладені показники в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року⁶², а також у Плані заходів на 2006–2010 рр. щодо реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 р.⁶³ не виконані. А звідси, примарними видаються можливості щодо різкого збільшення експортного потенціалу вугільної галузі України. Однак це не привід не навести лад у правовому забезпеченні зовнішньоторговельних відносин щодо експорту й імпорту вугільної продукції.

Стосовно перспектив упорядкування зовнішньоторговельних відносин, то окремі з них накреслені у Постанові Верховної Ради України «Про поточну ситуацію у вугільній промисловості та тепловій енергетиці і шляхи подолання кризових явищ в енергетичній сфері» від 25 червня 2009 р. Цією постановою Кабінету Міністрів України рекомендовано прискорити розробку підзаконних правових актів з метою створення законодавчих засад здійснення експорту електричної енергії, що дозволить збільшити виробництво електричної енергії тепловими електростанціями і створити передумови для зростання попиту на енергетичне вугілля (п. 2.8). Останнє, однак, не враховує екологічні ризики щодо збільшення викидів шкідливих газів у атмосферу, що, у свою чергу, не відповідає прийнятим Україною екологічним зобов'язанням. Які це нормативно-правові акти? Відповіді ми не знаходимо.

У п. 2.9 зазначеної постанови Кабінету Міністрів рекомендовано в місячний термін із дня набрання чинності постанови удосконалити механізм здійснення експорту вугільної продукції та ціноутворення на неї з метою зменшення навантаження на державний бюджет України. Користуючись правовою системою «Ліга», можна встановити, що жоден із пунктів постанови стосовно упорядкування зовнішньоторговельних зв'язків не було виконано.

⁶² Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

⁶³ Про затвердження плану заходів на 2006–2010 роки щодо реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 липня 2006 р. № 436-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

Певною мірою, на створення адекватного правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин з урахуванням (та одночасною гармонізацією) положень ст. 12 ГК України та норм законодавства ЄС і СОТ могла би вплинути ініційована Кабінетом Міністрів України розробка нової програми розвитку вугільної промисловості України, для чого створено відповідну Робочу групу, на яку було покладено обов'язок до 10 серпня 2009 р. розробити і надати Кабінету Міністрів України для затвердження Програму розвитку вугільної промисловості на 2009–2012 рр. і подальшу перспективу, яка повинна включати першочергові, середньострокові та перспективні заходи щодо стабілізації роботи вугільної промисловості⁶⁴. Робота групи не була публічною, тож про результати такої діяльності казати ще зарано за тих умов, що відповідна Програма так і не з'явилась.

Певні керівні настанови містить і Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 травня 2008 р. «Про стан і перспективи розвитку вугільної промисловості та невідкладні заходи щодо підвищення безпеки праці в цій галузі» від 5 серпня 2008 р. № 685/2008⁶⁵, де, зокрема, Кабінету Міністрів України доручено вжити в установленому порядку заходів щодо розбудови внутрішнього ринку вугілля і вдосконалення механізму ціноутворення на вугільну продукцію, впровадження методики визначення базових цін на вугільну продукцію з урахуванням її енергетичної, технологічної цінності та з урахуванням цін на альтернативні види палива та цін на вугільну продукцію на зовнішніх вугільних ринках.

Взагалі, побудова правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі буде залежати від напрямів модернізації законодавства про зовнішньоекономічну діяльність (оновлення закону про зовнішньоекономічну діяльність, його скасування або прийняття на заміну іншого нормативного акта такої ж юридичної сили).

⁶⁴ Про створення робочої групи з розробки програми розвитку вугільної промисловості України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2009 р. № 30-р // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

⁶⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 травня 2008 року «Про стан і перспективи розвитку вугільної промисловості та невідкладні заходи щодо підвищення безпеки праці в цій галузі» : Указ Президента України від 5 серпня 2008 р. № 685/2008 // Урядовий кур'єр. — 2008. — № 147.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане стосовно стану справ із сучасним нормативним забезпеченням зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі, історичного аспекту цього питання та певних перспектив у постановах (і розпорядженнях) Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України, указах Президента України та ін., можна сформулювати окремі пропозиції.

1. Слід повернутися до практики видання окремого нормативно-правового акта рівня постанови Кабінету Міністрів України щодо упорядкування зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі України з метою створення сприятливих умов для експорту надлишків вугільної продукції (передусім вугілля енергетичних марок), у тому числі і тих, які накопичилися у період кінця 2008 — середини 2010 рр. Такий нормативний акт має бути розроблений з урахуванням вимог СОТ і законодавства ЄС, однак не має обмежувати експортно-імпортну діяльність щодо інших країн — не членів зазначених союзів, повинен вміщувати окремі аспекти застосування тих чи інших засобів державного впливу, гармонізованих зі ст. 12 ГК України. Адже, окремі технологічні процеси вимагають більш якісного імпортного вугілля, тож у найближчу перспективу зникнення імпорту очікувати не варто.

2. Необхідною є розробка нового консолідованого документа на рівні Закону України — Державної програми розвитку вугільної промисловості на середньострокову перспективу. Одночасно слід скасувати цілу низку галузевих програмних документів, затверджених розпорядженнями Кабінету Міністрів України, які, до того ж, суперечать один одному і ставлять недосяжні для галузі цілі.

3. Створити сприятливі умови для залучення надлишків видобутого вугілля для виробництва теплової та електричної енергії, тим самим заміщаючи природний газ, а також з метою експорту такої електроенергії. Наприклад, у кризові для електроенергетики України роки Президентом України у зв'язку з наявністю значного перевиробництва було ініційоване прийняття стратегії розвитку експор-

ту електричної енергії⁶⁶, яка стала підґрунтям для позитивних зрушень у галузі та джерелом валютних надходжень у державу.

4. Необхідно в найкоротші строки повернутися до розробки основних нормотворчих актів, що упорядкують господарські відносини у вугільній галузі, створять конкурентний ринок вугілля із регулююче-стимулюючими важелями держави. Доцільність створення резерву вугілля з метою регулювання ціноутворення на вугільну продукцію ринковими методами (продаж запасів вугілля державних копалень та ін.) не викликає сумнівів.

5. Організаційно необхідно повернутися до ідеї побудови вертикально-інтегрованої компанії (організаційної форми «Національна акціонерна компанія») у вугільній промисловості, окрім всього, на яку покласти функції з контролю експортних та імпорتنих операцій з вугільною продукцією з метою регулювання попиту та цін на внутрішньому ринку, забезпечення вугіллям окремих пільгових категорій громадян, будівництва потужних сучасних шахт із залученням машинобудівних, проектних, енергогенеруючих та ін. суб'єктів господарювання всіх форм власності (у тому числі й іноземних), управління державними пакетами акцій вугледобувних підприємств, які залишаться в державній власності після другого етапу приватизації у 2012 р., а також співробітництва з приватними інвесторами на засадах державно-приватного партнерства відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404-VI⁶⁷. Цій новоствореній компанії необхідно також надати право участі у біржових торгах щодо продажу вугільної продукції державних шахт з метою вирівнювання цін і задоволення попиту в разі його загострення.

6. Непрозорою є діяльність численних консультативних органів (комісій, робочих груп тощо), на які, однак, покладено важливу функцію — розроблення проектів нормативно-правових актів (у т. ч. регуляторних і програмних). Діяльність цих органів необхідно привести до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV⁶⁸.

⁶⁶ Про стратегію розвитку експорту електричної енергії: Розпорядження Президента України від 11 червня 1998 р. № 270/98-рп // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 114—115.

⁶⁷ Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI // ІАЦ «Ліга», ЛІГАБізнесІнформ, 2011.

⁶⁸ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 9. — Ст. 79.

7. Запропоновані Президентом України першочергові кроки щодо реформування галузі в контексті лібералізації імпорту вугілля поки що не знайшли свого відображення в проектах нормативних актів. Слід відзначити, що лібералізація імпорту, перш за все, значно погіршить ситуацію на державних вугледобувних підприємствах, не задіяних у вертикальній інтеграції з кінцевими споживачами — підприємствами теплоенергетики та металургії. Тож, вже сьогодні існує необхідність деякого коректування Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. щодо правового забезпечення зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі України.

8. Варто зазначити, що процес адаптації вугільного законодавства до вимог ЄС є завершеним разом зі вступом України до Європейського енергетичного співтовариства⁶⁹, а отже, основні завдання, визначені у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу⁷⁰, є виконаними. Натомість Протоколом про приєднання до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства додатково визначено графік імплементації *acquis communautaire* в діюче законодавство України з конкретними датами, тож цей період можна вважати другим етапом адаптації вугільного законодавства до вимог ЄС. Залишається додатково розробити засади консолідації вугільного законодавства на рівні законів України (щодо ринку вугілля, специфіки приватизації та ін.), а також не припиняти роботу з відслідковування змін в енергетичному законодавстві ЄС з метою недопущення розбіжностей із законодавством України перед тим, як Україна вже стоїть на порозі створення зони вільної торгівлі з ЄС.

9. Гармонізувати компетенцію Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства енергетики та вугільної промисловості України шляхом закріплення обов'язку першого міністерства отримувати експертні матеріали щодо тих чи інших нормативно-правових актів, які стосуються зовнішньоторговельних відносин у вугільній галузі, зокрема, внести зміни до п. 4 По-

⁶⁹ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.

⁷⁰ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.

ложення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України шляхом встановлення обов'язку Міністерства енергетики та вугільної промисловості України вжиття заходів для зростання експортного потенціалу підприємств вугільної промисловості; надання експертної та консультативної допомоги щодо формування зовнішньоторговельних зв'язків, складання антидемпінгових та інших скарг; збір і аналіз інформації про встановлення торговельних бар'єрів для продукції вугільної промисловості в інших країнах і торговельних (митних) союзах із наданням відповідної інформації до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а також координація діяльності із зазначеним міністерством у сфері зовнішньої торгівлі вугільною продукцією.

10. На кінець, діюче законодавство не містить визначення поняття «вугілля», «вугільна шахта» та «вугільна продукція», що певним чином ускладнює практику застосування законодавства та визначення предметів регулювання у запланованих до розробки нормативно-правових актах.

Наукове видання

Лларіонов Олександр Юрійович

**СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Наукова доповідь

Відповідальний за видання *В.П. Журавський*
Редактор *В.П. Журавський*

Підписано до друку 20.12.2011 р.
Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,92.
Гарнітура «Newton».

Формат 60x84/16
Друк різнографія.
Обл.-вид. арк. 1,74.
Замовлення № 107.

Наклад 50 прим.

Інститут економіко-правових досліджень НАН України
83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77. Тел. (0622) 311-42-88.

Видавництво та друк ТОВ «Юго-Восток, Лтд».
83055, Донецьк, вул. Р. Люксембург, 26, оф. 211.
Тел./факс: (062) 305-50-13; www.yugo-vostok.com.ua
e-mail: zakaz@yugo-vostok.com.ua; dakindeev@yandex.ru

Свідоцтво про держреєстрацію:
серія ДК №1224 від 10.02.2003 р.